

LA
GUERRA
QUE VAS
PERDRE

JOAN CALSINA

Columna

JOAN CALSINA
LA GUERRA
QUE VAS PERDRE

COL·LECCIÓ CLÀSSICA
PRIMERA EDICIÓ: MAIG DEL 2024
© JOAN CALSINA, 2024
© COLUMNA EDICIONS, LLIBRES I COMUNICACIÓ, S.A.U.
AV. DIAGONAL, 662-664 - 08034 BARCELONA
ISBN: 978-84-664-3207-8
DIPÒSIT LEGAL: B. 4.224-2024
FOTOCOMPOSICIÓ: GRUP62
IMPRÈS A CATALUNYA - PRINTED IN CATALONIA

www.columnaedicions.cat

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor. La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries. En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement. A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.

Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

Taula

<i>I va arribar de sobte...</i>	13
Nota introductòria.	23

ELS DIES LLUMINOSOS

La infantesa i els anys escolars	33
Primera joventut	58
La rereguarda.	83

DE LLUITA I ESPERANÇA

Camí del front.	111
La instrucció	121
El bateig de foc	151
El Pla de Sant Tirs	165
El pic de l'Orri	186
La desbandada	215
Derrotats i vençuts.	238

LA GUERRA QUE VAS PERDRE

Una vella amistat	265
Tot inici és un final	273
El vell i el nen	298

La infantesa i els anys escolars

Si consideréssim els fets des d'un punt de vista només extern, objectiu i distanciat, hauríem de resoldre que la infantesa de Miquel Solans no ens resulta pas desconeguda. Si aquest fos el cas, podríem explicar, per exemple, que el professor va néixer en el si d'una família acomodada que, sense ser rica, gaudia d'un cert benestar i prosperitat. També podríem esmentar que, malgrat haver crescut en una ciutat ennegrida pel fum de les fàbriques, els seus antecedents materns provenien del camp i de la pagesia —d'un tipus de vida, per tant, més proper a la natura i amb el qual el mestre sempre es va sentir lligat—. O ens podríem entretenir a explicar, per què no, la composició del seu nucli familiar més pròxim, tot aclarint que en Miquel era el fill més petit de cinc germans, de quatre nois i una noia, amb els quals, a més, es portava una diferència d'edat considerable.

Però cap d'aquestes, diguem-ne, «notícies de família» no ens ajudaria a entendre, per si sola, els trets més

significatius del nostre personatge. Ben poques d'aquestes dades ens podrien ajudar a definir, si no és de manera molt indirecta, les circumstàncies que van conformar, ja en els primers anys de vida, l'essència del seu caràcter i la seva personalitat.

En canvi, sí que resulta més útil i significatiu —si més no, per als nostres interessos— mirar d'afrontar l'explicació de determinades postures i reflexions íntimes, d'alguns primers records i, fins i tot, d'algunes vivències concretes vinculades als primers anys de la seva vida escolar. Uns records i successos que, no en va, són plens d'importància i de sentit simbòlic per la raó que demostren no només el temperament de Miquel Solans, sinó també algunes de les seves inquietuds anímiques més profundes.

Amb tot, els primers fets que explicarem no ens han arribat a través de les *Memòries* ni de cap altre escrit d'en Solans, sinó gràcies als apunts d'un dels seus alumnes que, fervent admirador del mestre, va tenir la cura d'anotar i conservar nombrosos comentaris i manifestacions que el professor li havia confiat en les seves converses.

En aquella època, en Miquel devia tenir, potser, uns deu o onze anys. Acabava d'aprovar l'examen d'ingrés al batxillerat, raó per la qual havia deixat el seu antic col·legi i s'havia matriculat a l'anomenada Mútua Escolar del municipi. Durant els primers dies de classe, s'havia distret força gràcies als nous companys i professors. Així i tot, aquell interès circumstancial també va anar minvant, va anar apagant-se, fins que el noi va recaure, poc després, en l'ensopiment habitual de la rutina de l'escola.

Però un dia, sense esperar-s'ho, el mestre de llatí els va donar una notícia estimulante: l'endemà rebrien la visita del fotògraf per fer-los un retrat de grup, això és, una fotografia de tota la classe. I els va advertir, a més, que es tractava d'una activitat seriosa; havien d'anar presentables, ben vestits, ben pentinats i amb les ungles netes i perfectament tallades.

Aquella visita insòlita excitava l'ànim dels nois, i especialment d'en Miquel. D'una manera potser irracional, la idea de retratar-se amb els nous companys l'havia omplert de joia, l'havia aclaparat d'aquell desig infantil tan innocent, tan franc, i que resulta, al mateix temps, tan categòric com irrefrenable. D'aquí que preparés la roba dels diumenges amb una cura especial. Abans d'anar a dormir, va plegar els pantalons i la camisa i va enllustrar les sabates a consciència, com si l'endemà s'hagués de celebrar qui sap si un ball o un aniversari majestuós. Però, en fi, ja se sap que qui massa desitja acostuma a obtenir poc. Precisament aquella nit va caure un terrible aiguat, un aiguat intens i durador que va anar castigant els arbres i els teulats, i que no va parar fins gairebé a punta de dia. Per sort, quan de bon matí en Miquel va sortir de casa, tot i que el dia seguia sent fred i desagradable, ja havia deixat de ploure. Ara bé, els carrers dels voltants, la majoria sense empedrar, havien quedat mig inundats, eren tan plens de bassals i de fang per tot arreu que dificultaven, per consegüent, el trànsit i el caminar.

En Miquel va resoldre no desanimar-se per la situació i va sortir de seguida cap al col·legi, vigilant de no tacar-se aquella roba tan polida. Durant tot el trajecte,

va anar avançant molt a poc a poc, mirant sempre cap als peus, i parant molta atenció a no trepitjar cap bassal ni esquitxar-se de fang. I val a dir, a més, que durant una bona estona se'n va sortir; de fet, va continuar sense embrutar-se fins a arribar a només un parell de carrers de l'escola. Un cop allí, es va sentir més segur i tranquil. L'avanç tan meticulós, tan pausat, l'havia endarrerit i era evident que, si no s'afanyava, faria tard a classe. Va decidir, doncs, espavilar-se una mica. I va ser llavors, és clar, quan tot es va tòrcer.

En girar el cantó, apressat com anava, no va veure una senyora ampla i voluminosa que sortia de l'altra banda del carrer. Sense saber ben bé com, en Miquel va relliscar, va perdre l'equilibri i va anar a espetegar damunt del fang. Tota la roba va quedar feta una porqueria. La dona, en canvi, no va caure. Ni tan sols es va moure de lloc.

—Noi, però que no mires per on vas? —va dir—. Sembles un garrí, tan ple de fang! Ja t'està bé, au, per sòmines —i va seguir el seu camí rient, sense girar-se.

En Miquel es va quedar assegut a terra, enmig del carrer. Es va mirar les mans, els pantalons i la camisa. Tota la roba havia quedat inservible. El professor el renyaria de valent, i també la mare, va pensar. Segur que ja no podria sortir a la fotografia. Tot d'una, es va sentir molt infeliç i les llàgrimes van començar a lliscar-li per les galtes.

Just en aquell instant, va sentir una altra veu que el cridava des de darrere.

—Ei, què t'ha passat? Estàs bé?

En Miquel va aixecar la vista i va veure un noi jove,

potser una mica més gran que ell, que se'l mirava amb cara de preocupació. De seguida es va adonar que era un company d'escola. La seva cara li era familiar, tot i que mai abans no havien parlat.

—És que... És que he caigut, i m'he embrutat la roba...

—Però no t'has de posar així, carai. No n'hi ha per tant —va respondre el noi mentre l'ajudava a aixecar-se—. Vols que anem a casa teva perquè et puguis canviar?

—No, sisplau! No hi vull anar, la mare em renyaria! A més, he d'anar a estudi, avui ens tenen de fer un retrato...

—Però, home... Tu has vist la fila que fas? No hi pots anar tan brut!

En Miquel es va mirar la roba i, tot seguit, va arrencar a plorar de nou.

—Au, vinga! No et posis així —va continuar l'altre—. Mira, saps què et dic, que vinguis. Vine amb mi, vine. Ja veuràs que hi posarem remei.

Aleshores, en Miquel, sorprès per les paraules del noi, se'l va mirar amb més atenció i curiositat. De fet, era més jove del que li havia semblat d'entrada; devia tenir si fa o no fa la seva mateixa edat, encara que, en un primer moment, la seva alçada i la seva actitud oberta l'haguessin pogut confondre. De complexió nerviüda, tenia les faccions anguloses, cosa que demostrava un caràcter fort i impulsiu. En canvi, els ulls, d'un blau molt pàl·lid, quasi grisós, eren uns ulls honestos, alegres, pietosos; és clar que també estaven plens de fagositat i d'inquietuds, això és indubtable, però un

esguard així, va pensar, no podia ocultar cap rastre de malícia.

En Miquel, doncs, el va seguir sense pensar-s'ho. Amb un caminar ràpid i decidit, aquell peculiar xicot el va conduir a través dels carrerons, allunyant-se del col·legi fins a arribar, poca estona després, als safaretjos municipals. Un cop allí, el va ajudar a treure's el fang amb l'aigua del brollador. En Miquel es va rentar la cara i les mans, i es va pentinar com va poder.

—Té —va dir l'altre noi, traient-se la camisa—, posa't això.

—Però què dius, ara? Si això és teu...

—No hi fa res. Jo no m'haig de fer cap retrato, avui. Ja me la tornaràs quan sigui, després de dinar o un altre dia.

El seu to era tan segur i ple de convicció, que en Miquel no es va atrevir a replicar i va agafar la roba. Per descomptat, aquella camisa no era tan bonica com la seva, això era evident. De fet, el teixit era més aviat barroer, rude i mal tallat. Però aleshores aquest detall tenia poca importància. El que comptava era que fos neta i decent. Potser no aniria gaire elegant, és cert, però si més no podria fer-se la fotografia.

Quan va sortir dels safaretjos en direcció a l'escola, se sentia força reconfortat i fins i tot alegre, però, al mateix temps, també el dominava un estrany abatiment. La generositat de l'altre noi l'havia commogut de manera íntima i profunda, i, per algun motiu que no arribava a comprendre, estava convençut que aquella trobada havia estat una experiència significativa, valuosa i plena de sentit.

Les anotacions de què disposem sobre els fets acaben aquí. Per tant, no conservem cap altre detall sobre l'accidentada coneixença entre els dos companys d'escola. Sí que sabem, en canvi, que Miquel Solans acabaria apareixent a la fotografia de classe. Durant el procés de recerca documental, vam tenir la fortuna de localitzar la mencionada imatge —en força bon estat, per cert—, que encara avui es conserva al Fons d'Associacions i Entitats de l'Arxiu Històric Municipal. L'observació de la fotografia, a més, resulta prou reveladora. Hi podem veure el jove Solans assegut a primera fila —és el quart començant per la dreta—, amb els braços recolzats damunt dels genolls i les espatlles enfonsades. Si ens hi fixem bé, podem apreciar el rostre més aviat seriós del noi, amb un aire abstret i consirós, però també tranquil i satisfet. La camisa que porta és basta i poc entallada, i les mànigues li pengen amb un caient poc agraciat.

Sembla ser, en tot cas, que la relació entre Miquel Solans i aquell company d'estudis no va tenir una continuïtat immediata. Desconeixem els motius exactes d'aquesta circumstància, per bé que, considerant el caràcter del mestre, seria raonable pensar que en Miquel s'hauria sentit cohibit per l'actitud de l'altre noi; podríem suposar que la seva generositat l'avergonyia, com si, d'alguna manera, sentís damunt seu el pes d'un deute que no podia correspondre o l'aclaparés una sensació d'inferioritat moral que, des de la seva perspectiva, podia resultar massa accentuada o directament insalvable. Aquests supòsits ajudarien a explicar la peculiaritat que, en lloc d'agrair-li la seva ajuda, en moltes ocasions ha-

gués procurat evitar-lo, i que sovint, fins i tot, en creuar-se pels passadissos de l'escola, l'hagués ignorat com si es tractés d'un desconegut. Però, naturalment, tot això no són més que conjectures, vagues teories, especulacions d'un adult que recauen sobre la raó menys vi-ciada d'un infant. I qui pot interpretar, en veritat, els sentiments profunds i reals que s'inflamen al cor de les criatures? En qualsevol cas, allò que en veritat cal explicar és el fet que aquella situació incòmoda, comptat i debatut, tampoc no s'allargaria gaire. Uns mesos després, les vides dels dos nois es tornarien a creuar de manera fortuïta.

En aquella ocasió, va ser durant les lliçons de literatura del pare Cardona. Poques setmanes abans de Nadal, es van incorporar tres nous alumnes a classe amb l'objectiu, segons el mestre, de reforçar els seus coneixements de retòrica —una matèria per la qual el pare Cardona sentia veritable devoció—. Dos d'aquests alumnes eren completament nous. En Miquel no hi havia coincidit mai. Tanmateix, podem imaginar la seva sorpresa en descobrir que el tercer condeixeble era, precisament, el noi que havia conegut aquell dia de pluja. I de ben segur encara es devia sorprendre més quan, per una estranya coincidència —si és que poden existir aquesta mena de coincidències—, al nou company li van assignar un pupitre just al seu costat.

—Hola, em dic Jaume —va dir mentre s'asseia.

—Tant de gust... jo soc el Miquel.

El to educat i amable de l'altre noi va fer que en Solans se sentís encara més cohibit. Feia l'efecte que aquell xicot no li guardava cap rancor, que no li retreia

la conducta esquiva dels darrers mesos. O que, tal vegada, ja no es recordava d'ell, una idea que tampoc no l'ajudava a sentir-se més còmode ni li alleugeria la mala consciència. És per això que en aquell moment no es va atrevir a dir res més. I durant la resta de la classe no van tornar a parlar.

Aquesta situació es mantindria durant uns dies. A causa d'això, les lliçons de literatura van esdevenir cada cop més feixugues, i al jove Solans cada cop li costava més concentrar-se. En el fons, sentia un viu interès per l'altre noi, hauria volgut parlar-hi una mica, però mai no s'atrevia a dir-li res. Per la seva banda, en Jaume tampoc no es mostrava gaire comunicatiu. De tant en tant, mentre el mestre explicava la lliçó, en Miquel l'observava de reüll, encuriós, però el seu rostre sempre es mantenia seriós, atent, impertorbable, amb la mirada fixa a la pissarra i un aire adult i convençut.

Val a dir, però, que les classes del pare Cardona no convidaven pas gaire a la conversa, ni tampoc oferien un ambient distès o propici a l'amistat. Després de tot, no era pas sense motiu que aquell home baixet i rabassut fos conegut, entre els alumnes, pel cruel malnom del *Mico*. Un malnom que cal atribuir sens dubte a les seves faccions simiesques, però també al seu caràcter primitiu i violent, que sovint arribava a atemorir els nens fins al paroxisme del terror. Si algú el feia enfadar de veritat, el seu rostre es transformava. Les galtes amples i rodones s'inflaven i enrogien, i els narius s'obrien fins a uns límits inaudits, formant dues concavitats enormes. I de seguida aixecava els braços cap al cel proferint tota mena d'improperis que, tanmateix, resultaven tan

estrany com incomprendibles. En aquests atacs de còlera, la seva veu esdevenia una mena de ronc gutural que justificava del tot el seu sobrenom, atès que recordava clarament els gemecs d'un orangutan en zel o, encara millor, la queixa atàvica d'un gorilla agonitzant. Més d'un cop havia partit algun regle damunt del cap d'un nen, o l'havia humiliat a classe fins que es pixava a sobre a causa del mal tràngol. Tots els alumnes se sentien força atemorits.

Però, és clar, els tres nouvinguts encara no en sabien res, d'aquest mal caràcter. D'aquí que no sempre fossin tan prudents com hauria calgut.

Un dia, el pare Cardona va preguntar la lliçó a en Jaume. El mestre li va demanar un exemple de metàfora, un recurs poètic que considerava d'una gran simplicitat, el més arquetípic i convencional. Després de dubtar una estona i de posar-ne dos exemples erronis, el noi va creure millor no esforçar-se més i reconèixer la seva ignorància.

—Ara no me'n surt cap, ho sento. Avui no he pogut fer els debers.

L'actitud sincera i convençuda d'en Jaume no va fer sinó encendre els ànims del pare Cardona, les galtes del qual van començar a inflar-se i a prendre un to vermellós.

—No has fet els debers... i tens la barra de confessar-ho així, tan alegrement? Més aviat te n'hauries de donar vergonya.

—Però jo...

—Ah, no! Això sí que no. Almenos tingues la decència de no replicar-me. Què t'has pensat?

—És que ahir...

—He dit que no vull sentir-te! A mi no em vinguis amb cuentos de la vora del foc, m'has entès? —I girant-se cap a la pissarra, va afegir—: Ara copiaràs vint-i-cinc vegades aquesta metàfora, fins que te la sàpigues de memòria: «En tanto que de rosa y azucena, se muestra la...».

Però no va arribar a acabar la frase. Mentre el pare Cardona agafava el guix per escriure, es va sentir un murmuri entre els alumnes:

—Mico dels collons...

El mestre es va girar rapidíssim, amb els ulls desorbitats. De cop, les seves galtes havien pres una tonalitat brillant i sanguínia. Respirava amb força i els amples narius s'obrien i es tancaven com dues xemeneies. Tots els nens es van quedar en silenci.

—Qui dimontris ha dit això?! —va grunyar entre dents, mentre aixecava els braços enlaire, del tot fora de si—. Que parli de seguida. De-se-gui-da!

Van passar uns segons que es van fer llarguíssims, però ningú no va respondre.

—Punyefla de la grossa! Si no surt el culpable... us juro que us caurà el pèl. Us caurà el pèl!

Aleshores en Jaume, amb no poca indecisió, es va aixecar.

—Mestre, he estat jo...

Però, interrompent les seves paraules, en Miquel també va incorporar-se.

—No, mestre. He estat jo. Us demano que em disculpeu...

Poc devia importar al pare Cardona descobrir l'au-

tèntic culpable, perquè, sense pensar-s'ho dos cops, va llençar el regle a la cara d'en Miquel, amb tanta punteria que li fer un tall a la cella i va començar a sagnar. Però ni tan sols la sang no va calmar-lo. Ràpidament, va acostar-se als dos nois i els va agafar cadascun per una orella, i va estirar amb brutalitat, obligant-los a ajupir-se. Entre fortes contorsions i queixes de dolor, els va anar arrossegant cap a la porta, molt a poc a poc, recreant-se a cada nova estrebada, fins a endur-se'ls fora de classe.

Com és d'imaginar, en Miquel i en Jaume van passar una llarga temporada castigats. A les tardes, en acabar l'horari habitual, havien de dedicar dues hores més a copiar lliçons de retòrica, mecànicament, l'una darrere l'altra, primer a la pissarra i després a la llibreta. Això a banda, és clar, del penós càstig físic que ja havien rebut d'entrada, ben poc admissible des de la nostra òptica, per bé que, aleshores, ningú no va qüestionar els salvatges mètodes punitius del pare Cardona. Però, vist amb perspectiva, aquell episodi també va tenir conseqüències positives per als dos xicots. Arran d'aquell succés, en Jaume i en Miquel van deixar enrere el distanciament que els havia separat des del seu primer encontre. El temps que compartien en solitud va incitar-los a parlar cada cop més entre ells, aviat van anar intimant i avenint-se, i fins i tot es podria dir que, en acabar aquelles setmanes de correctiu, ja havien anat assentant els pilars d'una bona amistat. Cal suposar que, d'alguna manera, Miquel Solans s'havia després del llast d'aquella superioritat moral, autèntica o imaginària, que el cohibia; per la seva banda, Jaume Codina apreciava, per da-

munt de tot, el fet que l'altre xicot l'hagués defensat davant del pare Cardona —actitud sens dubte prou coratjosa—, i ell era d'aquelles rares persones que, si bé no acostumen a perdonar les ofenses, tampoc no obliden mai un favor.

Aquella amistat esdevindria una experiència significativa per als dos nois, però molt especialment per a en Miquel. Es podria dir que, en aquella època, el nostre protagonista havia començat a desenvolupar, per primera vegada, un sentiment de veritable germanor cap a un company d'escola, una actitud de companyonia i estima real i autèntica. De fet, s'ha de reconèixer que en Jaume era un noi peculiar en extrem, una persona de caràcter inhabitual i singular. Però no voldríem entendre'ns en les nostres explicacions, ja que les paraules del mateix Solans resulten, en aquest sentit, molt més valuoses que les nostres. En una de les primeres parts de les *Memòries*, hi trobem els comentaris següents:

Si miro enrere per evocar els dies d'infantesa, si miro d'atrapar els fràgils i distants records dels temps escolars, si, en suma, miro d'atènyer amb totes les meves forces les imatges recremades d'un temps que s'ha perdut, aleshores hi ha un nom especial i rellevant que destaca per damunt de tots, com un raig de sol enmig de la tempesta obscura de la meva joventut: Jaume Codina. Em resulta difícil parlar d'en Jaume Codina perquè, al capdavall, no sé si mai vaig arribar a submergir-me realment en les profunditats de la seva ànima poderosa i sensible —i qui pot afirmar, en veritat, que coneix l'esperit íntim d'un altre home?—. Això no obstant, sí que puc intentar, si més no, descriure les emocions i els particulars efectes

que em va causar la seva coneixença, o, com a mínim, presentar els vagues records que en servo; uns records que, ja avui, passats els anys, se m'apareixen més aviat com les vivències d'un altre individu, que ja no soc jo, i que, tot i així, m'estimo cada cop més, i, cada cop més, conservo dins meu amb un creixent i desesperat afecte.

El seu era, per sobre de tot, un esperit complex, i, com a esperit complex, era inevitablement contradictori i marcat per la dualitat. D'entrada, no podem sinó reconèixer l'autenticitat dels seus sentiments. De tarannà senzill i directe, destacava per la seva franquesa i honestedat, per la seva transparència, per la seva incapacitat d'amagar-se darrere d'eufemismes o educades matisacions. Una qualitat, aquesta darrera, que des de la meua educació burgesa, més aviat rígida i continguda, sovint arribava a desconcertar-me i, al mateix temps, potser precisament pel contrast amb el meu propi caràcter, sempre em va atreure i agradar. Sí, els seus sentiments eren autèntics; ell era un ésser sensible i delicat, sincer i generós, immoderat i apassionat.

Però aquestes indubtables virtuts, tan excepcionals com valuoses, no ens han d'induir a ometre uns altres aspectes del seu caràcter, potser igual d'excepcionals però més íntims i amagats i que resulten, per tant, de més difícil explicació. No es pot negar que la seva ànima ocultava, també, un rerefons inconegut, més obscur, més impenetrable, un rerefons que, amb el temps, aniria desenvolupant-se i enfortint-se —suposo que com a conseqüència, és clar, dels terribles fets que poc després s'esdevindrien—. La seva mirada blavissa, la seva naturalesa generosa, ocultava un temperament instintiu i salvatge, una essència agressiva dominada no per la maldat o la perversitat —no era aquest el cas, en absolut—, sinó per un intens dolor, per una tristesa profunda. El seu esguard vigorós amagava la

reverberació d'un crit desesperat. Però, si faig memòria, m'adono que allò que hi advertia no era només el crit d'un home, per més excepcional que aquest pogués arribar a ser. En realitat era la queixa ofegada de tot un poble, d'una generació sencera, la queixa resignada de tota una època; com si, a través dels seus ulls, s'expressessin dècades senceres de dolor i patiment.

Però m'avanço massa i no estic segur del que dic. Al capdavall, és probable que de petit no existís en ell, encara, cap rastre de melangia o tristesa. Segurament, no són sinó imaginacions de la meva ment cansada, vella i espesseïda, que confon els records i els barreja de forma potser inconscient i, tanmateix, interessada. Però, és clar, d'altra banda, com podem deslligar aquells episodis, els records de la infantesa, de tot allò que ara sabem que s'esdevindria? Com els podem separar de tot allò que, anys després, arribaria a produir-se? Com podem no creure en el destí si avui sabem, des del present, que els fets ocorreguts només poden ser uns, inalterables?

El passatge anterior resulta prou suggeridor i ens dona una idea del valor i l'estima que Solans tenia pel seu amic. Ara bé, sobre els interrogants que se'ns plantegen, sobre el fet de si, ja de petit, Jaume Codina presentava o no aquells trets particulars del seu caràcter, de si la seva ànima era en efecte dual i contradictòria, o si, per contra, s'hi aniria transformant amb els pas dels anys com a conseqüència dels infortunis que després s'esdevindrien, això resulta de molt més difícil precisar i poca cosa en podem dir, si més no en aquest punt de la narració. Resulta de ben segur més convenient que cadascú, a partir dels fets que anirem reconstruint, se'n formi el seu propi judici i les seves conclusions.

Sí que podem afirmar, en canvi, que aquella relació suposaria un tomb en la vida escolar d'en Solans. En poc temps, el nostre protagonista desenvoluparia un gran afecte per Jaume Codina. En ell hi veia un company distint dels altres, un nen poc convencional, un caràcter contrari al seu i, malgrat això, avinent i pròxim al seu. En aquella època, anava a col·legi més alegre i content, ja no sentia l'apatia i el desassossec habituals, i fins i tot la rigidesa dels professors semblava més tolerable. I, d'altra banda, va ser també gràcies a en Jaume que faria coneixença amb Damià Costa i Alfred Badia, els altres alumnes nous de la classe de literatura, dos xicots simpàtics i extravertits amb els quals arribaria a entendre's molt bé. Aviat tots quatre van formar un grup sòlid i ben avingut.

A banda de les lliçons del pare Cardona, en Miquel no compartia més hores de classe amb els nous companys. És per això que procuraven trobar-se sempre que podien, a les estones que tenien lliures, a les hores d'esbarjo o a l'anada i a la tornada de l'escola. A les tardes, quan plegaven del col·legi, empenien tots junts el camí cap a casa, per bé que no tots vivien a prop ni havien de prendre la mateixa direcció. Però aquelles caminades per la ciutat resultaven d'allò més divertides per als xicots. Sovint s'entretenien jugant amb qualsevol cosa o xerrant llargues estones, i a mesura que va anar arribant el bon temps, el vagareig pels carrers va esdevenir encara més freqüent i durador.

Tanmateix, i a pesar del caràcter lluminós d'aquells dies, la felicitat del nostre protagonista també es veuria eclipsada per alguns successos menys venturosos. La nova

relació amb Jaume Codina aviat es veuria amenaçada no per les seves pròpies desavinences, sinó a causa de certs condicionants, diguem-ne, de tipus extern. I si bé és cert que aquests obstacles, al capdavall, mai no van fer trontollar la seva mútua amistat, resulten significatius en la mesura que van conduir el jove Solans a una progressiva presa de consciència de les misèries i del caràcter tèrbol del món dels adults.

Els dubtes d'en Miquel van originar-se amb el canvi d'actitud de la mare, la qual, d'un dia per l'altre, va començar a interessar-se inusualment per la seva vida escolar. Sovint, durant els àpats, als vespres o abans d'anar a dormir, l'aclaparava amb tot de preguntes sobre els professors o les assignatures, però molt en especial sobre els seus companys d'estudi, sobre les seves amistats i coneixences. Si arribava a casa una mica més tard del que era acostumat, el renyava de forma seriosa i desmesurada, mostrant sempre una afectada preocupació, cosa que mai abans no havia fet. I fins i tot va esdevenir-se que, una tarda, mentre conversava amb en Jaume davant la porta de casa, la dona va sortir de sobte al carrer i, reprimint-lo amb severitat, el va fer entrar de seguida cap a dins, sense poder ni tan sols acomiadar-se.

Aquest canvi de capteniment de la mare va estranyar força el jove Solans. Amb tot, encara s'havia de produir una segona circumstància, de distinta naturalesa, que contribuiria a torbar una mica més l'ànim del noi i a despertar la seva intranquil·litat. Un dia, en sortir de col·legi, en Miquel i els seus amics van emprendre junts el camí de tornada, com d'habitud, i, com d'habitud, van

desviar-se de la seva ruta per traçar un llarg rodeig per la ciutat: van circumdar el mercat municipal, van tombar pel passeig de la Riera i, després de remuntar la rambla durant una bona estona, van travessar la plaça Major per dirigir-se finalment cap a les cases respectives. Tanmateix, abans de separar-se, encara es van entretenir durant uns minuts, xerrant, aturats en una cantonada del carrer. Va ser llavors quan en Solans, de forma del tot inesperada, va veure aparèixer el pare Cardona caminant per l'altra vorera. Mestre i alumne van creuar les mirades durant un instant brevíssim, però, de seguida, com si se sentís descobert, el pare Cardona va apartar la vista i va desviar-se ràpidament per la fosca d'un carreró contigu.

A tot això potser no hi hauria donat més transcendència o, com a mínim, no hi hauria sabut trobar cap relació, si, un dia, potser per casualitat, no s'hagués decidit a explicar a en Damià les seves inquietuds.

—Tu ets burro, Solans —va dir el xicot—. De veures no ho entens?

—No... no sé què vols dir... —va replicar en Miquel.

—Doncs és ben clar: a la teva mare no li agrada que et relacionis amb nosaltres perquè no som com tu, nosaltres som alumnes externs. Ho entens, ara?

—Jo... suposo, però... Què vol dir «externs»?

—Realment ets un tòtil, noi! Se t'ha d'explicar tot. «Extern» vol dir que no tenim quartos i que per tant estudiem sense pagar el que toca. I com que ens prenen per uns miserables, prefereixen posar-nos en classes separades, perquè no ens barregem amb vosaltres. Per això només coincidim a les lliçons de literatura i encara

gràcies. —Davant la cara d'estranyesa d'en Miquel, va continuar—: Mira, Solans. Sobretot no li diguis res d'això al Jaume. Se sent molt ofès quan li recorden que és pobre, pobre de solemnitat! El seu pare és paleta, saps? No li diguis que t'ho he explicat jo, sobretot!

El cert és que en Miquel no havia acabat d'entendre les explicacions del seu company, però fins i tot amb el seu esperit infantil, encara innocent, podia intuir el re-refons tèrbol d'aquell assumpte. La conversa amb en Damià li va deixar una sensació anguniosa, de la qual trigaria dies a desprendre's.

En tot cas, el seu amic no s'errava pas. La desconfiança de la mare era deguda a la condició peculiar dels tres nois. Tant ell com l'Alfred i en Jaume eren alumnes externs, això és, estudiants que no disposaven de recursos econòmics. En realitat, si havien pogut anar a col·legi era gràcies a la concessió d'unes beques escolars que, durant aquells anys, havia atorgat la Caixa d'Estalvis Municipal. Ara bé, l'origen humil d'aquests alumnes feia que no fossin considerats com els altres, que fossin segregats dels ordinaris i que fessin la majoria de classes en aules separades. Només coincidien amb els estudiants regulars, tal com s'ha dit, a les lliçons de literatura i de retòrica —una coincidència les raons exactes de la qual no coneixem, però que podem intuir i que, una mica més endavant, provarem d'explicar—. En realitat, l'estrany encontre amb el pare Cardona no responia sinó als mateixos motius, era una conseqüència de la discreta vigilància a què els mestres de l'escola, per petició expressa de la mare, sotmetien en Miquel.

Però, de forma sorprenent, poc després d'aquella

conversa l'actitud inquisitiva de la senyora Solans es va anar moderant. De mica en mica, va deixar de fer aquelles constants preguntes sobre les seves amistats i relacions, i la seva rigidesa amb els horaris també va relaxar-se, fins al punt que ben aviat la situació va tornar a ser l'habitual, tan normal com havia estat sempre. I, d'altra banda, tampoc no es produiria cap altre encontre amb el pare Cardona ni amb cap altre professor de l'escola.

No es pot negar que aquells canvis sobtats en el comportament de la mare van causar un efecte particular en el jove, van despertar en ell un cert recel, i li van fer entreveure, encara que fos amb una relativa distància, les estranyes idees i prejudicis que dominaven les relacions entre els adults. Però com passa sovint en els esperits juvenils, la seva alegria i capacitat d'esborrar les situacions desagradables van fer que al cap de poc temps s'acabés oblidant definitivament d'aquell assumpte.

És probable que mai no hauríem trobat una explicació a tots aquests canvis si, durant la nostra recerca, no haguéssim dut a terme una afortunada descoberta entre els documents de la família. Barrejada amb la correspondència habitual, vam localitzar una carta del pare Cardona dirigida a la mare de Miquel Solans. L'escrit inicial, versemblantment el de la mare, no s'ha conservat, però sí que conservem la resposta del professor:

Distingida senyora,

Tal com em vau sol·licitar, he efectuat un especial seguiment del vostre fill tant en el recinte de l'escola com en la resta de les seves activitats, i és per aquest motiu que,

amb tota la diligència i afecte, us escric per trametre-us el meu informe sobre tan delicada comesa.

Naturalment, em faig càrrec de fins a quin punt les noves amistats d'en Miquel poden despertar en vós les més profundes reticències i inquietuds. Estimada senyora, no passeu ànsia. Creieu-me si us dic que els vostres temors són infundats i que heu d'estar tranquil·la i convençuda del bon discerniment del vostre fill.

No puc negar, per altra banda, que els xicots amb qui es relaciona no són pas de casa bona, ni tampoc gaudeixen del renom —ben merescut, sens dubte— de la vostra distingida família. Això és incontestable. Tanmateix, us puc assegurar, molt amable senyora, que els esmentats alumnes no resulten per a ell una influència nociva, ans al contrari, es tracta d'uns xicots de bona fe, complidors i honestos malgrat la seva senzillesa. I entendreu que em refereixo, molt particularment, a l'individu al qual vós feu menció, el fill del manobre Francesc Codina. Us prego, doncs, que no jutgeu en Jaume amb excessiva severitat, ja que, si bé són naturals les vostres prevencions, us ben asseguro que es tracta d'un bon noi, honrat i entenimentat, i del qual mai he tingut queixa, ni ha estat motiu de reprimenda per part meva.

Pel que fa als retards i les passejades que esmenteu, només us puc dir que la seva conducta és d'allò més innocent i que tan sols els jocs i les converses el distreuen d'arribar més puntual.

Rebeu les meves salutacions més sinceres. Als vostres peus,

Mn. Vicenç Cardona

Aquesta carta resulta reveladora, però també desconcertant. Desconeixem per quins motius el pare Cardona defensava amb tanta vehemència el grup d'amics, una defensa aferrissada que sens dubte contrasta amb el seu caràcter sec i autoritari, amb la rigidesa i inflexibilitat que, gairebé sempre, mostrava cap als seus alumnes. Així mateix, tampoc no resulta fàcil d'explicar-se, no només perquè no mencionava l'ocasió en què els nois havien estat castigats —recordem l'insult de què havia estat objecte el mestre—, sinó perquè mentia deliberadament quan deia que Jaume Codina mai no havia estat «motiu de reprimenda» per part seva.

Però, pensant-hi bé, no seria desassenyat concloure que el pare Cardona, probablement, no era l'home inflexible que aparentava ser. Malgrat el seu caràcter violent i l'actitud agressiva cap als nens, sens dubte censurable, sembla que en el fons del cor no seria ni tan eixut ni tan pervers ni mesquí. Tal vegada actuava amb rudeza empès només per un impuls irreflexiu, o qui sap si induït pel tarannà de l'escassa pedagogia de l'època. Però, en realitat, en el fons de tot, possiblement ocultava una essència més humana i sensible, una ànima delicada tothora encoberta per aquella aparença esquarterpa i salvatge i intolerant. Diverses raons ens reafirmen en el nostre supòsit. D'una banda, no és sobrer recordar, una vegada més, que les classes de literatura del pare Cardona eren les úniques que permetien el contacte entre els alumnes externs i els ordinaris, un fet sens dubte significatiu. De l'altra, també hem de considerar el record estimable que, a pesar de tot, Miquel Solans en guardaria al llarg de la seva vida. Un record

positiu i agraït, al capdavall, per més que es pogués veure condicionat també, és clar, pel tràgic esdevenir que esperava, anys després, al pobre sacerdot. Però això és una altra història, que no ve a tomb ara mateix, i que abordarem quan sigui el moment oportú.

No voldríem allargar massa les nostres anotacions, ni aturar-nos excessivament en l'època escolar de Miquel Solans. Confiem haver reeixit a transmetre, amb més o menys encert, una imatge prou representativa de la seva infància, dels trets principals que van formar el seu caràcter, de com va establir les seves amistats més valuoses. Amb tot, tampoc no voldríem acabar aquest apartat sense incloure un darrer episodi, un últim succeís notable d'aquells anys. Es tracta d'un incident que tal vegada podria semblar anecdòtic i que, això no obstant, representa un canvi en la mentalitat d'en Miquel, un d'aquells moments de presa de consciència que abans mencionàvem, i que podria constituir un preàmbul, potser un avançament, dels dies obscurs que haurien de venir.

Com que aquest episodi es troba contingut a les *Memòries* d'en Solans, deixarem que sigui ell mateix qui ens l'expliqui en primera persona i qui, a través dels seus mots, ens condueixi al final de la primera part del nostre escrit.

Devia ser, probablement, el catorze o el quinze d'abril, pocs dies després que se celebressin les eleccions municipals. Recordo que quan va començar el rebombori érem a la classe de matemàtiques aplicades. De cop, vam sentir tot de crits i corredisses que venien dels passadissos. Ens vam espantar una

mica. El germà Mampel va ordenar-nos que ens estiguéssim quiets, que no ens aixequéssim, i va sortir corrents de l'aula. Però mentre ell era fora, es van tornar a sentir veus, com si es produís una discussió, i després un cop molt fort, i de seguida soroll de passes. Desobeint les seves indicacions, tots els alumnes vam saltar cap a la porta, i ens hi vam entatxonar per veure què passava.

Entre els caps dels meus companys, vaig poder distingir un grup d'homes —no recordo quants, potser quatre o cinc— que avançaven pel passadís, i darrere seu, ajagut a terra com si hagués caigut, el pare Mampel amb la cara pàl·lida i esvaïda. Aquells homes semblaven molt excitats, eufòrics, dominats per una estranya alegria. En acostar-se, vaig adonar-me que eren un grup d'obriers, de treballadors, vestits amb robes senzilles i humils. Però el que em va sorprendre, realment, és que tots ells anaven carregats amb crucifixos i rosaris i diverses bíblies, i fins i tot n'hi havia un que portava un parell de quadros que, després hi vaig caure, devia haver arrencat d'alguna aula de l'escola.

El grup d'obriers va passar pel costat nostre sense mirar-nos, com si no existíssim. Només un d'ells va girar lleument el cap i, per un instant, li vaig poder observar el rostre. Ho recordo molt bé. Era un xicot jove, prim i no gaire alt, de cabells pèl-rojos i la cara atapeïda de pigues. Tenia els ulls brillants, carregats d'un entusiasme alegre i autèntic, però, a la vegada, semblaven buits, com si no miressin enlloc. Reia amb una ampla riulla, amb un somriure còmplice, ple d'innocència i contradicció.

Animats pel peculiar to festiu d'aquells individus, els vam anar seguint pels corredors de l'escola, a una certa distància, fins que van sortir al pati de l'edifici. Allí hi vam trobar alum-

nes dels altres grups i també alguns professors que, atrets pel soroll, havien deixat les classes i observaven l'escena amb cautela. Els obrers, indiferents a tots nosaltres, van anar llençant les coses que duien al bell mig del pati, fins a formar una pila d'objectes considerable. Amb diligència i eficàcia, el noi pèl-roig va abocar-hi el contingut d'una llauna pel damunt, i va treure un encenedor de metxa, i el va encendre, i va dirigir el ble contra els objectes. Com una exhalació, es va formar una gran foguera, amb unes flames altes i furioses. Els crucifixos, els rosaris, les bíblies i els quadres van començar a cremar amb una gran violència. Jo mirava estupefacte aquell foc sense acabar d'entendre, encara, què era el que estava succeint.

Abans que les flames arribessin a extingir-se, els obrers ja havien desaparegut. Es van anul·lar les classes durant la resta del dia, i els alumnes vam marxar cap a casa enmig d'un ambient mig festiu, mig tumultuari, mig alegre, mig enfosquit.

És el primer record que tinc d'un aldarull d'aquesta mena. En pocs anys se n'havien de produir molts d'altres, fins a l'esclat de la guerra.